تبیین مولفه‌ها و شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی جهت سنجش و پایش توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام

محمود حمیدیان*[۱]، حسین بارانی[۲]، مرجان محمدزاده[۳]، احمد عابدی سروستانی[۴] و محسن توکلی[۵]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۱۸ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۸/۰۷/۰۹

چکیده

سامان‌های عرفی مراتع ایران با داشتن جاذبه‌های اکوتوریستی فراوان و فرهنگ غنی جامعه محلی وابسته به آنها می‌توانند با تهیه راهکارهای مناسب و برنامه‌ریزی و مدیریت اصولی به یکی از قطب‌های اصلی اکوتوریسم در کشور تبدیل گردند. هدف اصلی این مطالعه تبیین و توسعه مولفه‌ها و شاخص‌های مناسب و قابل‌اعتماد برای پایش و سنجش تناسب سامان‌های عرفی مرتعی از دیدگاه بعد اجتماعی- فرهنگی برای توسعه اکوتوریسم با تاکید بر سامان‌های عرفی مراتع استان ایلام است. روش انجام پژوهش با توجه به ماهیت کار مبتنی بر روش‌های توصیفی- تحلیلی و پیمایشی (نظرسنجی از خبرگان و پژوهشگران) می‌باشد. برای شناسائی مولفه‌ها و شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم از روش دلفی استفاده گردید. ابتدا با انجام مصاحبه‌های اکتشافی، مرور ادبیات مرتبط با موضوع و بازدیدهای میدانی تعداد ۷۳ شاخص در قالب ۸ مولفه استخراج و در معرض قضاوت اعضای تیم پانل متشکل از ۳۱ نفر از شش گروه صاحب نظر، ذینفع و مرتبط با امور گردشگری و اکوتوریسم قرار گرفت. و در نهایت شاخص‌هایی با میانگین امتیاز بیشتر از ۳، انحراف معیار کمتر از ۱ و ضریب تغییرات کمتر از ۰/۳ انتخاب شدند. در این پژوهش تعداد ۶ مولفه شامل: امنیت، فرهنگ‌ها و سنت‌ها، روحی و عاطفی، مشارکت و همبستگی، مالکیت و ظرفیت‌های بالقوه و ۳۱ شاخص برای پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از دیدگاه بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم مناسب تشخیص داده شدند. در این میان شاخص‌های "درجه انگیزه جامعه محلی برای حفظ، ثبات و احیای مراسم آیینی، هنر، معماری بومی، صنایع دستی و..." از مولفه روحی و عاطفی با میانگین ۴/۸۱ " غنای آداب و رسوم مراسمات عزا و عروسی در سامان عرفی" از مولفه فرهنگ و سنت‌ها با میانگین ۴/۷۷ " میزان رضایت گردشگران از امنیت درون سامان‌های عرفی" از مولفه امنیت با میانگین ۴/۷۴ به‌ترتیب بالاترین امتیازات را از طرف اعضای تیم پانل دریافت کردند. نتایج این پژوهش می‌تواند به عنوان یک داده اولیه برای برنامه‌ریزی توسعه اکوتوریسم در مراتع کشور مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: توسعه اکوتوریسم، بعد اجتماعی- فرهنگی، روش دلفی، مولفه‌ها و شاخص‌ها، سامان‌های عرفی.

[۱]- دانشجوی دکتری علوم مرتع، گروه مرتعداری، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران.
* نویسنده مسئول: hamidian20@yahoo.com
[۲]- دانشیار گروه مرتعداری، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران.
[۳]- استادیار گروه شیلات، دانشکده شیلات و محیط‌زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران.
[۴]- دانشیار دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران.
[۵]- استادیار دانشکده کشاورزی دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

مقدمه

افزایش روز افزون جمعیت در کشورهای در حال توسعه و فقر و پایین بودن درآمد در این کشورها باعث شده که ساکنین آنها علی‌رغم داشتن منابع طبیعی غنی با مشکلات و فشارهای عدیده اقتصادی مواجه باشند. یکی از منابعی که به‌صورت عمده در عصر کنونی می تواند درآمدهای قابل توجهی را رقم زده و با بالا بردن تولید ناخالص ملی، در نهایت درآمد ملی را در صحنه بین‌المللی افزایش دهد، صنعت گردشگری و به خصوص اکوتوریسم است. در واقع اکوتوریسم از گونه های مهم گردشگری است که بیشترین سازگاری را با توسعه دارد (۴۴). گردشگری بخش مهمی از سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی توسعه کشورها به شمار می‌آید (۳۸). بسیاری از کشورها با بکارگیری این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد قابل‌توجه بهبود بخشند از اینرو این صنعت یکی از بزرگترین فعالیت‌های اقتصادی است که پرشتاب‌ترین رشد را در میان صنایع جهان داراست و عامل مهمی در توسعه اقتصاد ملی و محلی در سراسر جهان محسوب می‌شود (۳۵). کشور ما با برخورداری از انواع مختلف جاذبه‌های گردشگری، تاکنون نتوانسته از این مزیت به خوبی استفاده کند. با وجودی که مناطق طبیعی کشور می‌تواند یکی از جاذبه‌های ارزشمند برای جذب گردشگران داخلی و خارجی به شمار آید. اما برنامه‌ریزی برای استفاده از این شرایط هنوز در ابتدای راه است و کار مهم و اساسی برای بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی صورت نگرفته است (۳۲).

براساس آمار سازمان جهانی گردشگری[1] در حال حاضر گردشگری دومین صنعت پول سازجهان است و انتظار می‌رود تا در قرن ۲۱ به اولین آنها تبدیل شود. رشد سریع و چشمگیر صنعت توریسم در جهان زمینه ساز بروز نگرانی‌های در خصوص اثرات و پیامدهای آن بر روی محیط زیست، جوامع و فرهنگ ها شده است. فلسفه اکوتوریسم که در آغاز سال ۱۹۸۰ پیشنهاد داده شده است، در حقیقت پاسخ به این نگرانی‌ها و دلواپسی‌های بشر بوده است. امروزه نیز اکوتوریسم به یکی از بخش‌های روبه رشد در صنعت توریسم تبدیل گشته است (۹). از آن جائی که صنعت اکوتوریسم از رشد قابل توجهی برخوردار بوده و از طرفی برخلاف بخش های دیگر اقتصادی که نیاز به سرمایه‌گذاری‌های اولیه به منظور ایجاد منابع ارزی دارد، با توجه به پتانسیل نهفته اش به تنهایی می‌تواند به عنوان یکی از منابع ارزی بشمار آید. بر اساس آمار انجمن بین‌المللی اکوتوریسم[2] رشد جهانی اکوتوریسم سه برابر رشد متوسط صنعت توریسم بوده است (۴۱).

شاخص در فرهنگ‌های لغت به معنی نشانگر، یا نمودار و نماینده، تعریف شده است. شاخص‌ها، آماره‌های فردی یا ترکیبی‌اند که ویژگی‌های مهم یک سیستم نظیر آموزش، بهداشت یا اقتصاد را منعکس می‌کنند (۱۶). برنامه توسعه سازمان ملل در گزارش توسعه انسانی خود تأکید می‌کند که؛ یک شاخص، نشان یا علامتی است که به ما کمک می‌کند تا تغییرات را برحسب کمیت، کیفیت و بهنگامی آن‌ها اندازه‌گیری کنیم. به عبارت دیگر، شاخص بیان آماری پدیده‌هاست که امکان مقایسه و ارزیابی پدیده‌ها را در زمان‌ها و مکان‌های مختلف فراهم می‌کند و امکان پیش‌بینی، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی را در حوزه‌های مختلف برای سازمان‌ها و افراد فراهم می‌نماید (۲۰). ایجاد شاخص‌های گردشگری رویکردی ساده است که نشان دهنده وضعیت یا سطح خاصی است (۳۹). طبق گزارش سازمان جهانی گردشگری، برای مدیریت گردشگری ایجاد مجموعه ای از شاخص‌ها ضروری است. ایجاد چنین شاخص‌های برای مدیریت اکوتوریسم به عنوان یک هشدار اولیه عمل می‌کنند (۲۴). یک شاخص مؤثر و مفید باید شرایط و ویژگی‌هایی داشته باشد که شامل موارد زیر است:

- پویا بودن؛ شاخص‌ها بایستی نسبت به تغییرات فضایی، ساختاری و داخل سیستم حساس باشند تا بتوانند تغییرات توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و محیطی را منعکس کنند.
- جامع بودن؛ نه تنها برای کارشناسان خبره، بلکه برای عموم جامعه قابل درک باشد؛
- پایایی؛ اطلاعاتی که به‌عنوان شاخص نشان داده می‌شوند، باید دقیق و قابل‌اعتماد باشند؛
- در دسترس بودن؛ لازمه مطالعه توسعه پایدار برای هر منطقه‌ای در گرو انتخاب شاخص‌هایی است که اطلاعات

[1] -World Tourism Organization (WTO)

[2] -The International Ecotourism Society (TIES)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

مربوط به آن شاخص از پیش در منطقه تهیه شده است (۱۸، ۲۳ و ۲۵).

در خصوص تدوین و شناسایی شاخص‌های سنجش و پایش اکوتوریسم و گردشگری مطالعات مختلفی صورت گرفته است، میرحسینی (۲۰۱۷) برای شناسایی معیارها و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در مناطق بیابانی استان یزد از روش دلفی[1] استفاده کرد که در میان شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی شاخص امنیت اجتماعی بیشترین امتیاز را کسب نمود. اصغریان و همکاران (۲۰۱۲) نیز با استفاده از روش دلفی و مقیاس لیکرت، یازده زیر معیار اجتماعی شامل رضایتمندی طبیعت‌گران، حفاظت از غنای فرهنگی، اجرای آئین‌های نمایشی و آداب و رسوم محلی (اسب‌سواری، کشتی محلی و ...) و تهیه غذاهای محلی و استفاده از لباس‌های سنتی را جهت مدیریت اکوتوریسم در پارک‌های جنگلی شمال معرفی نمودند. در یک مطالعه دیگر های[2] و همکاران (۲۰۰۹) هفده شاخص اجتماعی را برای ایالتی در ویتنام پیشنهاد دادند. در یک ارزیابی جامع در حوزه‌های آبخیز دو هزار و سه هزار شمال ایران برزه کار[3] و همکاران (۲۰۱۱) با استفاده از روش دلفی در بعد فرهنگی ۶ شاخص و در بعد اجتماعی ۲۱ شاخص از جمله درصد رضایت جامعه محلی برای توسعه گردشگری، عدم درگیری بین گردشگران و افراد محلی، اقدامات مربوط به حفاظت و احیای لباس و موسیقی سنتی و نگهداری، احیا و اجرای برگزاری آیین‌ها و جشنواره‌های محلی (بازی، رقص، اسب سواری، کشتی محلی و ...) را برای اکوتوریسم پیشنهاد دادند. حسینی و همکاران (۲۰۱۶) نیز ۱۵ شاخص اجتماعی از جمله بهبود در معیشت جوامع وابسته، نرخ فقر جوامع اطراف و سهم و نقش جنگل در ایجاد اشتغال را برای مدیریت پایدار پارک‌های ملی پیشنهاد دادند.

استفاده از شاخص برای ارزیابی عملی پایداری گردشگری هنوز هم در مرحله عدم بلوغ است (۱۲، ۲۱ و ۲۲). انتخاب شاخص‌ها به طور کلی و برای هر سایت گردشگری به طور خاص، می تواند با توافق ذینفعان، دانشمندان، کارشناسان، مردم منطقه یا از بررسی مطالعات مربوطه صورت گیرد (۲). مشارکت گسترده ذینفعان کلیدی در زمینه توسعه شاخص‌های مناسب سنجش و پایش که بتواند به تصمیم‌گیری آگاهانه در صنعت گردشگری کمک کند، بسیار مهم است (۴، ۷، ۲۶، ۳۱، ۳۶ و ۴۳).

اکوتوریسم و گردشگری با وجود همه مزیتها و درآمدهای حاصله برای مردم در صورت نداشتن مدیریت اصولی و درخور نوجه می تواند تخریب مراتع را در پی داشته باشد. بنابراین لازم است با شناسایی و سنجش شاخص‌های اجتماعی، شایستگی مراتع جهت اکوتوریسم نیز ارزیابی گردد (۳ و ۳۴). سامان‌های عرفی مراتع ایران با داشتن جاذبه‌های اکوتوریستی فراوان و فرهنگ غنی جامعه محلی وابسته به آنها می‌توانند با تهیه راهکارهای مناسب و برنامه ریزی و مدیریت اصولی به یکی از قطب‌های اصلی اکوتوریسم در کشور تبدیل گردند و ضمن ایجاد درآمد مستمر و پایدار برای اقتصاد کشور و جامعه محلی وابسته به آن، از لحاظ پایداری و شاخص‌های سلامت مرتع بهبود و ارتقا پیدا کنند. هدف اصلی این مطالعه تبیین و توسعه مولفه‌ها و شاخص‌های مناسب و قابل اعتماد برای پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از بعد اجتماعی- فرهنگی برای توسعه اکوتوریسم با تاکید بر سامان‌های عرفی مراتع استان ایلام است.

مواد و روش‌ها

این پژوهش در سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام انجام گرفته است. روش انجام پژوهش با توجه به ماهیت کار مبتنی بر روش‌های توصیفی- تحلیلی و پیمایشی (نظرسنجی از خبرگان و پژوهشگران) می‌باشد. در این تحقیق برای شناسائی مولفه‌ها و شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم از روش دلفی استفاده گردید. روش دلفی برای رسیدن به یک اجماع نظر در مورد وقوع یا عدم وقوع رویدادی در بازه زمانی مشخص در آینده به‌کار می‌رود (۱۹). هدف از این روش دسترسی به مطمئن ترین توافق گروهی برای یک موضوع مورد بحث خواهد بود که با استفاده از پرسشنامه و نظر خواهی از خبرگان، به دفعات مکرر با توجه به بازخورد حاصل از آنها صورت می‌گیرد (۶). این روش موثرترین وسیله برای شناسایی مولفه‌ها و

[3]-Delphi
[2]- Hai
[3]- Barzekar

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

شاخص‌های اکوتوریسم پایدار است. همچنین این روش برای اجماع نظر کارشناسان زمانیکه داده‌های علمی قوی و قابل اطمینانی موجود نیست، یک راه حل عالی محسوب می‌شود (۱۴).

گام اول: تهیه لیست مولفه‌ها و شاخص‌های اولیه از طریق مرور ادبیات مولفه‌ها و شاخص‌ها، مصاحبه‌های اکتشافی و بازدید میدانی از تعدادی از سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام

در ابتدا، یک گروه ۵ نفره شامل پژوهشگر، استاد راهنما و اساتید مشاور به عنوان تصمیم‌گیرنده یا ستاد عملیاتی تشکیل شد، این گروه مسئولیت تهیه، توزیع و ارزیابی پرسشنامه‌ها را بر عهده گرفت. سپس با توجه به ماهیت و موضوع پژوهش، با مرور ادبیات مولفه‌ها و شاخص‌ها توسعه اکوتوریسم (مأخذ شناسی)، مجموعه‌ای از شاخص‌های مرتبط با بعد اجتماعی- فرهنگی سامان‌های عرفی مشخص شدند. برای استخراج شاخص‌ها از منابع بسیاری استفاده شد (۸، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۳۰، ۳۷، ۴۰ و ۴۳). سپس مصاحبه‌های اکتشافی ۳۰ تا ۴۵ دقیقه‌ای با گروه مرجعی متشکل از متخصصان، پژوهشگران، کارشناسان امور اجرایی، فعالین بخش گردشگری، مدیران و متصدیان امور گردشگری و نخبگان و بهره‌برداران محلی با محوریت قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام صورت گرفت. در مرحله بعد از تعدادی از سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام بازدید میدانی بعمل آمد و طی این بازدید صحبت‌ها و مصاحبه‌های با تعدادی از بهره‌برداران سامان‌ها صورت گرفت. در نهایت با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های اکتشافی، مرور ادبیات مرتبط با موضوع و بازدیدهای میدانی صورت گرفته مجموعه‌ای از شاخص‌های مرتبط با بعد اجتماعی- فرهنگی سامان‌های عرفی که کاربرد بیشتری دارند و از حداکثر سنخیت و کاربرد در سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام برخوردارند مشخص شدند، و با حذف و غربال شاخص‌های تکراری و ناهمخوان با شرایط سامان‌های عرفی مرتعی استان ایلام تعداد ۷۳ شاخص در قالب ۸ معیار استخراج گردید (جدول ۳).

گام دوم: تشکیل تیم پانل دلفی

انتخاب شاخص‌ها به‌طور کلی و برای هر سایت گردشگری به طور خاص، می‌تواند با توافق ذینفعان، دانشمندان، کارشناسان، مردم منطقه یا از بررسی مطالعات مربوطه صورت گیرد (۲). انتخاب پاسخ‌دهندگان مهمترین گام در روش دلفی است. برای دستیابی به یک گروه متعادل به کارشناسانی با سوابق مختلف نیاز است و فرد دعوت شده باید دانش کافی در زمینه موضوع مورد نظر را داشته باشد (۴۲). در این پژوهش اعضای تیم پانل متشکل از ۳۱ نفر از شش گروه صاحب نظر، ذینفع و مرتبط با امور گردشگری و اکوتوریسم با حداقل مدرک کارشناسی انتخاب شدند (جدول ۱)

جدول ۱: اعضاء پانل دلفی

ردیف	گروه	تعداد	توضیحات
۱	کارشناسان ادارات مرتبط	۹	کارشناسان ادارات منابع طبیعی و آبخیزداری، محیط زیست، میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری و اداره کل امور عشایر
۲	بهره برداران	۶	بهره برداران تحصیلکرده و ساکن در محدوده سامان‌های عرفی ایلام
۳	مدیران متولی مرتبط	۴	مدیران و معاونین ادارات منابع طبیعی و آبخیزداری، محیط زیست، میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری و اداره کل امور عشایر
۴	محققین و صاحب نظران علمی	۴	اساتید دانشگاه های ایلام و علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
۵	متصدیان امور گردشگری	۴	مدیران و کارکنان آژانسهای گردشگری
۶	گردشگران و شهروندان مرتبط با گردشگری	۴	گردشگرانی با سابقه سفر و بازدید از جاذبه های طبیعی استان ایلام و شهروندانی که از طرق مختلف از جمله حمل و نقل و ارائه خدمات رفاهی و ... با گردشگران در ارتباط هستند
جمع		۳۱	

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

گام سوم: مرحله اول دلفی

در این مرحله شاخص‌های به‌دست آمده در گام اول بصورت پرسشنامه نیمه ساختارمند برای بررسی اولیه در اختیاراعضای تیم پانل قرار گرفت. بعد از دریافت پاسخ‌ها و پیشنهادهای دور اول اطلاعات جمع‌آوری، خلاصه و طبقه‌بندی، و در نهایت به‌صورت پرسشنامه دوم تهیه شد.

گام چهارم: مرحله دوم دلفی

در این مرحله پرسشنامه به‌صورت ساختارمند و جدول‌بندی شده در بین اعضا توزیع شد. از اعضا خواسته شد تا میزان ارتباط شاخص با بعد، میزان ارتباط شاخص با مولفه، میزان ارتباط شاخص با موضع پژوهش و درجه اهمیت ارزیابی شاخص‌ها با هدف توسعه اکوتوریسم را با استفاده از مقیاس ۱ تا ۵ لیکرت نشان دهند (جدول ۲). و همچنین شاخص‌ها و شاخص‌هایی که ممکن است در این پژوهش به آن اشاره نشده بیان و درنهایت، معیارها و شاخص‌هایی که با یکدیگر تشابه داشته یا اینکه با یکدیگر هم‌پوشی داشته را مشخص کنند.

جدول ۲: مقیاس لیکرت

۱	۲	۳	۴	۵
خیلی ضعیف	ضعیف	متوسط	خوب	عالی

گام پنجم: مرحله سوم دلفی

برای جمع‌بندی آراء پرسش شوندگان، میانگین و انحراف معیار هر یک از شاخص‌ها برای هر مرحله محاسبه در مراحل بعدی در اختیار اعضا تیم دلفی قرار گرفت و از آنها خواسته شد پاسخ‌های دریافتی را دوباره مرور نموده در صورت نیاز در نظرات و قضاوت‌های خود تجدید نظر کرده و دلایل خود را در موارد عدم توافق ذکر نمایند. هدف از مرحله سوم یا هر مرحله دیگر پس از آن رسیدن به اجماع یا ثبات بین اعضاء گروه است. هنگامیکه اجماع یا ثبات حاصل شود، روش دلفی به اتمام می‌رسد (۲۹). از این رو با توجه به اتفاق نظر میان اعضای دلفی یعنی همگرا شدن نظر آنها، در مرحله سوم ضرورتی به تکرار نظرخواهی نبود و این مرحله به عنوان مرحله نهایی انتخاب گردید.

گام ششم: تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات پرسشنامه‌ها و مشخص کردن مولفه‌ها و شاخص‌های نهایی

در این مرحله با توجه به مطالعات قبلی انجام‌شده در ارتباط با تدوین و اعتبار سنجی شاخص‌ها از جمله کلانتری و همکاران، (۲۰۰۹)؛ عبدالله زاده و همکاران، (۲۰۰۸)؛ رضوانی و همکاران، (۲۰۱۲) و مفیدی و همکاران (۲۰۱۸) به‌منظور دستیابی به شاخص‌های عملیاتی‌تر و محدودتر و نیز عملیاتی نمودن شاخص‌های متناسب با موضوع و محدوده موردمطالعه، با استفاده از نمرات تیم پانل در گام چهارم براساس طیف لیکرت، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات هر یک از شاخص‌ها محاسبه‌شده و سپس با توجه به مقیاس لیکرت مورداستفاده جهت امتیازدهی، ساختار داده‌ها و امتیازاتی که کارشناسان، متخصصان و خبرگان محلی برای شاخص‌ها داده بودند، شاخص‌هایی با میانگین امتیاز بیشتر از ۳، انحراف معیار کمتر از ۱ و ضریب تغییرات کمتر از ۰/۳ انتخاب شدند. (۱، ۲۰، ۲۸ و ۳۳). از آزمون کروسکال والیس جهت تعیین اینکه تا چه حد بین اعضای تیم پانل در خصوص مناسب بودن یا مناسب نبودن هر یک از شاخص‌ها توافق و اجماع نظر وجود دارد استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS18 و Excel استفاده گردید در نهایت تعدادی از شاخص‌ها با امتیازات میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات مناسب و مورد اجماع متخصصان، پژوهشگران، کارشناسان امور اجرایی، فعالین بخش گردشگری، مدیران و متصدیان امور گردشگری و نخبگان و بهره‌برداران محلی جهت پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از بعد اجتماعی- فرهنگی برای توسعه اکوتوریسم انتخاب گردیدند (۲۰ و ۳۳).

نتایج

با انجام مصاحبه‌های اکتشافی، مرور ادبیات مرتبط با موضوع و بازدیدهای میدانی تعداد ۷۳ شاخص در قالب ۸ مولفه استخراج گردید. سپس مولفه‌ها و شاخص‌ها با پرسشنامه نیمه‌ساختارمند برای بررسی اولیه در اختیاراعضای تیم پانل قرار گرفت. بعد از دریافت پاسخ‌ها و پیشنهادهای و اصلاحات و ویرایش‌های صورت گرفته توسط اعضا، اطلاعات جمع‌آوری، خلاصه و طبقه‌بندی، و در نهایت به‌صورت پرسشنامه دوم دلفی جدول‌بندی شد. نتایج

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

پرسشنامه مرحله دوم و سوم دلفی در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳: امتیازدهی شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی توسط اعضا تیم پانل دلفی

مولفه	شاخص	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	وضعیت
امنیت	درجه تعامل قومی و ایلی عشایر با یکدیگر	۲/۸۴	۱/۳۹	۰/۴۹	رد شد
	میزان نزاع و درگیری	۴/۳۹	۰/۹۱	۰/۲۱	پذیرفته شد
	درجه ثبات امنیت مرزها	۲/۸۴	۱/۲۱	۰/۴۳	رد شد
	میزان رضایت گردشگران از امنیت	۳/۹	۰/۹۸	۰/۲۵	پذیرفته شد
	درجه تعامل و همزیستی مردم در درون سامان عرفی	۲/۹۳	۱/۲۱	۰/۴۱	رد شد
	میزان سرمایه گذاریهای دولتی و خصوصی به واسطه مسائل امنیتی	۳/۳۵	۰/۹۵	۰/۲۸	پذیرفته شد
	سطح بزه کاری	۳/۶۸	۰/۹۸	۰/۲۷	پذیرفته شد
	میزان رضایت گردشگران از امنیت درون سامان‌های عرفی	۴/۷۴	۰/۵۷	۰/۱۲	پذیرفته شد
فرهنگ‌ها و سنت‌ها	غنای آداب و رسوم مراسمات عزا و عروسی در سامان عرفی	۴/۷۷	۰/۵	۰/۱	پذیرفته شد
	میزان تنوع و جاذبه لباسهای محلی در سامان عرفی	۴/۲۲	۰/۸	۰/۱۹	پذیرفته شد
	سطح غنای فرهنگی ایلات و طایفه ها	۳/۸۷	۰/۸۸	۰/۲۳	پذیرفته شد
	سطح رضایت گردشگران از کیفیت غذاها و سوغاتهای محلی	۲/۳۲	۱/۱۱	۰/۴۸	رد شد
	سطح پذیرش جامعه محلی در مقابل تغییرات شکل گرفته گردشگری	۲/۴۸	۰/۹۶	۰/۳۹	رد شد
	درجه حفظ خرده فرهنگها	۴/۰۶	۰/۸۱	۰/۲	پذیرفته شد
	میزان اثر بخشی اکوتوریسم بعنوان عامل تشویقی برای حفظ ارزش های بومی	۱/۹۳	۰/۸۶	۰/۴۶	رد شد
	میزان حفظ آداب و رسوم سنتی در جلمعه محلی	۳/۳۹	۰/۹۹	۰/۲۹	پذیرفته شد
	درجه دسترسی به اطلاعات صحیح و مستند درباره سبک زندگی گذشته، آداب و رسوم ایل‌ها و طایفه‌ها	۴	۰/۸۴	۰/۲۱	پذیرفته شد
	میزان تعارضات فرهنگی گردشگران و جامعه محلی در سامان	۱/۹۷	۱/۱۱	۰/۵۶	رد شد
	میزان تاثیرات اکوتوریسم بر آداب و رسوم سنتی	۲/۸۴	۰/۷۳	۰/۲۶	رد شد
	میزان تمایل گردشگران برای سکونت در خانه های روستایی یا چادرهای عشایری	۴/۷۱	۰/۵۳	۰/۱۱	پذیرفته شد
	سطح حفظ سنتی بودن آداب غذایی سنتی در سامان	۲/۷۷	۰/۹۲	۰/۳۳	رد شد
	تنوع قومی و فرهنگی (زبان، لباس،...)	۳	۱/۳۶	۰/۴۵	رد شد
	روند رو به رشد استقبال از تنوع فرهنگی بین مردم	۲/۳۵	۱/۱۹	۰/۵۱	رد شد
	گرایش پسا مدرن در غرب (عدم اقناع از مدرنیسم)	۲/۴۸	۱/۱۵	۰/۴۶	رد شد
	تنوع بازیهای بومی- محلی در سامانهای عرفی	۴/۳۹	۰/۷۱	۰/۱۶	پذیرفته شد
روحی و عاطفی	احساس رضایت جامعه محلی از موقعیت اجتماعی	۲/۶۱	۰/۹۵	۰/۳۶	رد شد
	امید و رضایت از زندگی در جامعه محلی	۲/۲۳	۰/۹۹	۰/۴۴	رد شد
	درجه تعامل روحی و عاطفی گردشگران و جامعه محلی	۲/۹۷	۱/۴۵	۰/۴۹	رد شد
	درجه تعلق خاطر به گذشته در جامعه محلی	۲/۸۷	۱/۱۵	۰/۴	رد شد
	امکان ارضاء نیازهای روحی گردشگران	۲/۶۱	۱/۱۷	۰/۴۵	رد شد
	نیاز شهرنشینان به آرامش بخشی و استرس زدایی	۳/۳۹	۰/۹۹	۰/۲۹	پذیرفته شد
	میزان خودباوری در جامعه محلی	۲/۴۲	۰/۹۹	۰/۴۱	رد شد
	درجه حس افتخار به داشته ها در جامعه محلی	۲/۲۹	۰/۹۷	۰/۴۲	رد شد
	درجه انگیزه جامعه محلی برای حفظ، ثبات و احیای مراسم آیینی، هنر، معماری بومی، صنایع دستی و...	۴/۸۱	۰/۴	۰/۰۸	پذیرفته شد
	میزان اشتیاق جامعه محلی برای توسعه اکوتوریسم	۳/۹	۰/۷۹	۰/۲	پذیرفته شد
	اشتیاق مردم به همذات پنداری	۳/۴۸	۰/۹۳	۰/۲۶	پذیرفته شد
	میزان پذیرش گردشگر در حریم خصوصی عشایر و جامعه محلی	۴/۰۳	۰/۹۸	۰/۲۴	پذیرفته شد
خدمات و سرمایه انسانی	درجه امنیت شغلی در جامعه محلی	۲/۱۶	۱/۱	۰/۵۱	رد شد
	نرخ اشتغال زنان در ارتباط با گردشگری در جامعه محلی	۲/۲۳	۱/۰۵	۰/۴۷	رد شد
	میزان نقش آفرینی زنان در فعالیتهای اجتماعی	۲/۴۲	۱/۱۲	۰/۴۶	رد شد
	نرخ زاد و ولد در جوامع محلی در مقایسه با نرخهای متعارف	۲/۲۹	۱/۰۷	۰/۴۷	رد شد
	سطح رضایت شغلی در جامعه محلی	۲/۵۲	۱/۲۱	۰/۴۸	رد شد
	سطح سواد در جامعه محلی	۱/۸۷	۰/۹۹	۰/۵۳	رد شد
	سطح بالای اعتماد به نفس و خودباوری ملی	۲/۳۹	۱/۱۴	۰/۴۸	رد شد
	میزان خدمات آموزشی در سامان عرفی	۲/۲۹	۰/۹۷	۰/۴۲	رد شد
	میزان اعتماد جامعه محلی به مسئولین و اهداف و نیات آنها	۲/۱۶	۱/۰۷	۰/۴۹	رد شد
	امنیت روانی جامعه/مردم	۲/۲۹	۱/۰۷	۰/۴۷	رد شد

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

ادامه جدول ۳: امتیازدهی شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی توسط اعضا تیم پانل دلفی

مولفه	شاخص	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	وضعیت
	درجه توسعه اکوتوریسم با مشارکت و همفکری جامعه محلی	۳/۱۳	۰/۸۸	۰/۲۸	پذیرفته شد
	درجه انسجام خانوادگی در جامعه محلی	۲/۰۳	۱/۱۱	۰/۵۵	رد شد
	درجه وحدت اجتماعی در جامعه محلی	۱/۷۱	۰/۹	۰/۵۳	رد شد
	سطح تعاون و مشارکت در جامعه محلی	۲/۱۶	۰/۹۷	۰/۴۵	رد شد
مشارکت و	روحیه انجام کار گروهی در جامعه محلی	۳/۰۶	۰/۸۵	۰/۲۸	پذیرفته شد
همبستگی	نرخ مهاجرت جوامع محلی به شهرهای اطراف	۲/۲۳	۱/۱۲	۰/۵	رد شد
	درجه وحدت و انسجام اجتماعی در سطح ملی	۲/۱۶	۰/۹۷	۰/۴۵	رد شد
	سطح اطلاع جامعه محلی از فواید و مضرات توسعه اکوتوریسم	۳/۲۶	۰/۸۵	۰/۲۶	پذیرفته شد
	میزان خدمات بهداشتی در سامان عرفی	۲/۸۱	۱/۳۵	۰/۴۸	رد شد
	متوسط بعد خانوار در مقایسه با عرف ملی/ بین المللی	۲/۱۳	۱/۰۹	۰/۵۱	رد شد
بهداشت و سلامت	نرخ مرگ و میر جمعیت در مقایسه با عرف ملی/ بین المللی	۲/۱۶	۱/۱۶	۰/۵۳	رد شد
	سطح سلامت روان جامعه	۲/۳۵	۱/۰۸	۰/۴۶	رد شد
	نرخ ترک دامداری در سامان عرفی	۴/۳۹	۰/۷۶	۰/۱۷	پذیرفته شد
	میزان انگیزه بهره برداران برای حفظ و تقویت مراتع مورد استفاده	۳/۱	۰/۹۱	۰/۲۹	پذیرفته شد
	میزان رغبت جوانان و افراد تحصیلکرده خانواده بهره بردارن به ادامه شغل آبا و اجدادی	۴/۶۸	۰/۶	۰/۱۳	پذیرفته شد
مالکیت	(وجود توالی نسلی در بهره برداران)				
	میزان مشارکت جامعه محلی در اجرای پروژه های منابع طبیعی	۱/۹۷	۱/۱۴	۰/۵۸	رد شد
	درجه احساس تعلق و مالکیت مرتع در جامعه محلی	۴/۴۵	۰/۸۵	۰/۱۹	پذیرفته شد
	وجود جاذبه های تاریخی و فرهنگی در سامانهای عرفی	۴/۴۸	۰/۸۱	۰/۱۸	پذیرفته شد
	پتانسیل مرز مهران و گردشگران زیارتی	۳/۴۵	۰/۸۹	۰/۲۶	پذیرفته شد
	استفاده از مرز مشترک با کشور عراق و امکان توسعه اکوتوریسم بین المللی	۲/۵۲	۱/۲۱	۰/۴۸	رد شد
	سطح استفاده از فناوریهای نوین در راستای ترویج اکوتوریسم	۲/۳۲	۱/۱۹	۰/۵۱	رد شد
ظرفیتهای بالقوه	وجود جاذبه های گردشگری جنگ در سامانهای عرفی	۳/۰۹	۰/۸۷	۰/۲۸	پذیرفته شد
	وجودپتانسیل گسترش ورزشهای مبتنی بر طبیعت (مانند سوارکاری، کوهنودی، پیاده روی...)	۳/۴۵	۰/۷۲	۰/۲۱	پذیرفته شد
	فراهمی زمینه سفرهای اکوتوریسمی برای کودکان و نوجوانان	۲/۱۶	۰/۹۷	۰/۴۴	رد شد
	وجود مناطق و روستاهای نمونه گردشگری در استان	۴/۶۱	۰/۶۷	۰/۱۴	پذیرفته شد
	گوشه بودن/ مرز بودن استان	۳/۹۷	۰/۹۴	۰/۲۴	پذیرفته شد

نتایج نشان داد، تعداد دو مولفه و ۴۲ شاخص به علت عدم کسب امتیازات لازم از طرف اعضا تیم پانل (میانگین امتیاز بیشتر از ۳، انحراف معیار کمتر از ۱ و ضریب تغییرات کمتر از ۰/۳) رد شدند، و در واقع توسط اعضای تیم پانل برای پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم نامناسب تشخیص داده نشدند، و تعداد ۶ مولفه (امنیت، فرهنگ‌ها و سنت‌ها، روحی و عاطفی، مشارکت و همبستگی، مالکیت و ظرفیت‌های بالقوه) و ۳۱ شاخص برای پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم مناسب تشخیص داده شد (جدول ۴).

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

جدول ۴: فهرست معیارها و شاخص‌های بعد اجتماعی- فرهنگی جهت سنجش و پایش توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی

مولفه	شاخص	رتبه	مولفه	شاخص	رتبه
امنیت	میزان نزاع و درگیری	۶	روحی و عاطفی	میزان پذیرش گردشگر در حریم خصوصی عشایر و جامعه محلی	۱۵
	سطح بزه کاری	۲۸		نیاز شهرنشینان به آرامش بخشی و استرس زدایی	۳۰
	میزان رضایت گردشگران از امنیت درون سامان‌های عرفی	۱		درجه انگیزه جامعه محلی برای حفظ، ثبات و احیای مراسم آیینی، هنر، معماری بومی، صنایع دستی و...	۳
	میزان رضایت گردشگران از امنیت	۱۷		میزان اشتیاق جامعه محلی برای توسعه اکوتوریسم	۱۸
	میزان سرمایه گذاریهای دولتی و خصوصی به واسطه مسائل امنیتی	۲۹		اشتیاق مردم به همذات پنداری	۳۱
فرهنگ و سنتها	غنای آداب و رسوم مراسمات عزا و عروسی در سامان عرفی	۴	مالکیت	نرخ ترک دامداری در سامان عرفی	۷
	میزان تنوع و جاذبه لباسهای محلی در سامان عرفی	۱۳		میزان انگیزه بهره برداران برای حفظ و تقویت مراتع مورد استفاده	۲۵
	سطح غنای فرهنگی ایلات و طایفه ها	۱۹		میزان رغبت جوانان و افراد تحصیلکرده خانواده بهره بردارن به ادامه شغل آبا و اجدادی(وجود توالی نسلی در بهره برداران)	۸
	درجه حفظ خرده فرهنگها	۹		درجه احساس تعلق و مالکیت مرتع در جامعه محلی	۱۰
	میزان حفظ آداب و رسوم سنتی در جلمعه محلی	۲۴	ظرفیتهای بالقوه	وجود جاذبه های تاریخی و فرهنگی در سامانهای عرفی	۲
	درجه دسترسی به اطلاعات صحیح و مستند درباره سبک زندگی گذشته، آداب و رسوم ایل ها و طایفه های استان	۱۲		پتانسیل مرز مهران و گردشگران زیارتی	۲۱
	میزان تمایل گردشگران برای سکونت در خانه های روستایی یا چادرهای عشایری	۵		وجود جاذبه های گردشگری جنگ در سامانهای عرفی	۲۶
	تنوع بازیهای بومی- محلی در سامانهای عرفی	۱۴		وجودپتانسیل گسترش ورزشهای مبتنی بر طبیعت (مانند سوارکاری، کوهنوردی، پیاده روی...)	۲۰
مشارکت و همبستگی	سطح اطلاع جامعه محلی از فواید و مضرات توسعه اکوتوریسم	۲۲		وجود مناطق و روستاهای نمونه گردشگری	۱۱
	درجه توسعه اکوتوریسم با مشارکت و همفکری جامعه محلی	۲۷		گوشه بودن/ مرز بودن استان	۱۶
	روحیه انجام کار گروهی در جامعه محلی	۲۳			

بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه با استفاده از روش دلفی در سه مرحله معیارها و شاخص‌های بعد اجتماعی – فرهنگی برای سنجش و پایش توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی مشخص شدند. برای تبیین و توسعه مولفه‌ها و شاخص‌های مناسب و قابل اعتماد برای پایش و سنجش تناسب سامان‌های عرفی مرتعی از دیدگاه بعد اجتماعی- فرهنگی برای توسعه اکوتوریسم، تعداد ۷۳ شاخص در قالب ۸ مولفه استخراج و در معرض قضاوت اعضای تیم پانل متشکل از ۳۱ نفر از شش گروه صاحب نظر، ذینفع و مرتبط با امور گردشگری و اکوتوریسم قرار گرفت (جدول۳). که از این میان تعداد ۳۱ شاخص در قالب ۶ مؤلفه (امنیت، فرهنگ‌ها و سنت‌ها، روحی و عاطفی، مشارکت و همبستگی، مالکیت و ظرفیت‌های بالقوه) مورد تأیید اعضای تیم پانل قرار گرفت (جدول ۴)، که می‌تواند برای پایش و سنجش مناسب بودن سامان‌های عرفی مرتعی از دیدگاه بعد اجتماعی- فرهنگی توسعه اکوتوریسم مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا میرحسینی (۲۰۱۷)، در پژوهشی با هدف شناسایی و اولویت‌بندی شاخص‌ها و معیارهای گردشگری پایدار طبیعی در مناطق بیابانی استان یزد، تعداد ۱۷ شاخص را در بعد اجتماعی- فرهنگی معرفی کرد که دارای ۵ شاخص "میزان رضایت گردشگران" ""میزان پذیرش گردشگران توسط جامعه محلی" " وجود صنایع دستی محلی" " تعداد تنش بین گردشگران و بومیان" و " وجود سطح بالای امنیت" مشترک با نتایج این پژوهش بود. همچنین همچنین برزه کار و همکاران (۲۰۱۱) در یک ارزیابی جامع در حوزه‌های آبخیز دو هزار و سه هزار شمال ایران در بعد فرهنگی ۶ شاخص و در بعد اجتماعی ۲۱

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

شاخص را برای اکوتوریسم پیشنهاد دادند، که از شاخص‌های مشترک با این تحقیق می توان "درصد رضایت جامعه محلی برای توسعه گردشگری" "عدم درگیری بین گردشگران و افراد محلی" "اقدامات مربوط به حفاظت و احیای لباس و موسیقی سنتی و نگهداری، احیا و اجرای برگزاری آیین‌ها و جشنواره‌های محلی (بازی، رقص، اسب سواری، کشتی محلی و ...)" اشاره کرد.

در این پژوهش شاخص‌های "درجه انگیزه جامعه محلی برای حفظ، ثبات و احیای مراسم آیینی، هنر، معماری بومی، صنایع دستی و..." از مولفه روحی و عاطفی با میانگین امتیاز ۴/۸۱ " غنای آداب و رسوم مراسمات عزا و عروسی در سامان عرفی" از مولفه فرهنگ و سنت‌ها با میانگین امتیاز ۴/۷۷ " میزان رضایت گردشگران از امنیت درون سامان‌های عرفی" از مولفه امنیت با میانگین امتیاز ۴/۷۴ به‌ترتیب بالاترین امتیازات را از طرف اعضای تیم پانل دریافت کردند. در همین زمینه اصغریان و همکاران (۲۰۱۲)، در پژوهشی با عنوان شناسایی معیارها و شاخص‌های مدیریت طبیعت گردی در پارک‌های جنگلی شمال ایران با استفاده از روش دلفی، شاخص‌های "اجرای آئین‌های نمایشی و آداب و رسوم محلی" "ارتقاء صنایع دستی و هنرهای سنتی" "تهیه غذاهای سنتی و استفاده از لباس‌های سنتی" و "موسیقی محلی" را در قالب معیار حفاظت از غنای فرهنگی منطقه و همچنین شاخص "تامین امنیت منطقه توسط ارگان‌های دولتی و جوامع محلی" در قالب معیار حفاظت از بهداشت، سلامت و امنیت طبیعت گردان ارائه کردند. اسملش و کمار[1] (۲۰۱۹)، از شاخص‌های "حفظ سبک زندگی محلی" "درصد جرم و جنایت، خرابکاری و..." "کمک به حفظ ارزش‌های فرهنگی" برای توسعه و اعتبار سنجی شاخص‌های پایداری استفاده کردند که با شاخص‌های ارائه شده در این پژوهش مطابقت دارند.

یکی از بهره‌برداری‌های فرعی از مراتع، استفاده از آن به‌عنوان گردشگاه‌های طبیعی است. در چهار دهه گذشته صنعت گردشگری یک از عوامل اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی بسیاری از کشورها بوده است و از این نظر کشورها می‌کوشند سهم بیشتری از جمعیت گردشگری را به خود اختصاص دهند. وجود منابع طبیعی منحصر به فرد در ایران (به‌خصوص مراتع که ۸۵ میلیون از مساحت کشور را به خود اختصاص می‌دهند)، اقلیم‌های گوناگون، اختلاف درجه حرارت و بارندگی و ... شرایطی بسیار مناسب را برای توسعه صنعت اکوتوریسم در کشور مهیا نموده است. توسعه صنعت اکوتوریسم امریست مهم که تحقق و گسترش آن بر اساس موازین علمی و استانداردهای جهانی نه‌تنها می‌تواند بهبود کیفیت مراتع و جلوگیری از نابودی آن را به همراه داشته باشد، بلکه بر توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی که بخش جدایی‌ناپذیر از عرصه‌های منابع طبیعی را تشکیل می‌دهند نیز بسیار تأثیرگذار خواهد بود. از آنجا که اکوتوریسم یک فعالیت اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و مبتنی بر اکوسیستم می باشد، ضرورت دارد که شاخص‌های خاص و قابل اندازه‌گیری برای سنجش قابلیت توسعه آن از دیدگاه بعد اجتماعی- فرهنگی ایجاد و مورد ارزیابی قرار گیرند.

از نقاط قوت این پژوهش استفاده از نظرات و تجربیات همه ذی‌نفعان، مسئولین و بهره‌برداران برای تدوین شاخص‌های توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی است. تدوین مولفه‌ها و شاخص‌ها برای توسعه اکوتوریسم در سامان‌های عرفی مرتعی تاکنون در کشورمان بصورت جامع و کاربردی مورد توجه قرار نگرفته است، بنابراین نتایج این پژوهش می تواند به‌عنوان یک داده اولیه برای برنامه ریزی توسعه اکوتوریسم در مراتع کشور مورد استفاده قرار گیرد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از بخشی از رساله دکتری نویسنده مسئول است که با حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان انجام شده است. همچنین نگارندگان از همکاری اعضای تیم پانل و سایر کارشناسان و متخصصینی که در انجام مصاحبه‌های اکتشافی و تکمیل پرسشنامه‌های دلفی نقش داشتند تشکر و قدردانی می‌نمایند.

[1]- Asmelash & Kumar

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

References

1. Abdolahzade, GH., H. KH. Kalantari, A. Asadi & J. Daneshvar, 2008. Formulating and Validation of Suitable Indices for Analyzing Spatial Agricultural Development Inequalities (Case Study of Fars Provinces). Iranian Journal of Agricultural Economics and Development, 2(41): 111-126. (In Persian)
2. Abidin, Z.Z., 2001. The identification of criteria and indicators for the sustainable management of ecotourism in Taman Negara National Park, Malaysia: A Delphi consensus, 1147-1147.
3. Ahmadi R., Q. Heydari & G. Khoshfar, 2017. The Effect of Social Capital on Participation of Ranchers Rehabilitation and Restoration Rrangeland (Case Study: Choghakadou Rangeland in the Kermanshah province). Journal of Rangeland, 11(1): 94-105. (In Persian)
4. Ap, J. & J. Crompton., 1998. Developing and testing a tourism impact scale. Journal of Travel Research, 37(2): 120–130.
5. Asghariyan, M., T. Rostami Shacheraghi, K. Nasir Ahmadi & J. Oladi, 2012. Recognition of critera and index of nature reserve management in forest parks north of Iran to using of Delphi method. Journal of Natural Ecosystem Iran, 2(4): 93-103. (In Persian)
6. Asgharpour, MJ., 2003. A group decision and game theory with attituderesearch in Operations. Tehran University Press, 418p. (In Persian)
7. Asmelash, A.G. & S. Kumar., 2019. Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. Tourism Management, 71: 67-83.
8. Barzekar, Gh., A. Azlizam, M. Manohar, I. Mohd Hasmadi & M. Hosseni, 2011. Delphi technique for generating criteria and indicators in monitoring ecotourism sustainability in Northern forests of Iran: Case study on Dohezar and Sehezar Watersheds. Folia Forestalia Polonica, series A, 53 (2): 130–141.
9. Buckley, R., 2012. Sustainable tourism: Research and reality. Annals of Tourism Research, 39(2): 528-546.
10. Byrd, E., H. Bosley & M. Dronberger, 2009. Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural Eastern North Carolina. Tourism Management, 30(5): 693–703.
11. Chen, C. & P. Chen, 2010. Resident attitudes toward heritage tourism development. Tourism Geographies, 12(4): 525–545.
12. Choi, H. & E. Sirakaya, 2005. Measuring residents' attitude toward sustainable tourism: Development of sustainable tourism attitude scale. Journal of Travel Research, 43(4): 380-394.
13. Dauti, M.B., 2014. Perceptions of sustainable tourism by tourists and their impact on the environment. Case study of Rugova region, Kosovo. International Journal of Economics, Commerce and Management, 2(11): 1-8.
14. Goushegir, S., J. Feghhi, M. Marvi Mohajer & M. Makhdoum, 2009. Criteria and indicators of monitoring the sustainable wood production and forest conservation using AHP (case study: Kheyrud educational and research forest). Ajar Research, 4(10): 1041-1048.
15. Hai L.T., P.H. Hai, N.T. Khoa & L. Hens, 2009. Indicators for sustainable development in the Quang Tri Province, Vietnam. Journal of Human Ecology, 27(3): 217-227.
16. Hart, M., 1999. Guide to sustainable community indicators, North Andaver, Hart Environmental Data. Journal of Tourism Management, 27(1): 1274-1289.
17. Hosseini, S., J. Oladi & M. Amirnejad, 2016. The identification and customization of IUCN and CIFOR criteria and indicators for the sustainable management of national parks. Iranian Journal of Forest and Poplar Research, 23(4): 743-756. (In Persian)
18. Ivanovic, O.D.M., M.T. Golusin, S.N. Dodic & J.M. Dodic, 2009. Perspectives of Sustainable Development of Southeastern Europe. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 13(8): 2079-2087.
19. Jebel Ameli, MS., M. Abaei & K. Ghavamifar, 2004. Place Value Engineering in Project Management. management and planning organization publications, 324p. (In Persian)
20. Kalantari, KH., A. Asadi & SH. Chopchian, 2009. Compiling and Validation of Sustainable Rural Areas Development Indicators. Urban Regional Studies and Research, 1(2): 69-86. (In Persian)
21. Ko, J., 2001. Assessing progress of tourism sustainability. Annals of Tourism Research, 28(3): 817–820.
22. Ko, T., 2005. Development of a tourism sustainability assessment procedure: A conceptual approach. Tourism Management, 26(3): 431-445.
23. Lee, Y.J & Ch.M. Huang, 2007. Sustainability Index for Taipei. Environmental Impact Assessment Review, 27(6): 505-521.
24. Li, W., 2004. Environmental management indicators for ecotourism in China's nature reserves: A case study in Tianmushan Nature Reserve. Tourism Manage. 25(5): 559-564.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]

25. Li. F., X. Liu, D. Hu, R. Wang, W. Yang, D. Li & D. Zhao, 2009. Measurement Indicators and an Evaluation Approach for Assessing Urban Sustainable Development: A Case Study for China's Jining City. Landscape and Urban Planning, 90(3-4): 134-142.
26. Miller, G., 2001. The development of indicators for sustainable tourism: Results of a Delphi survey of tourism researchers. Tourism Management, 22(4): 351-362.
27. Mirhosseini, S.A., 2017. Identification and Prioritization of Indicators and Sustainable Tourism Criteria in Desert Areas (Case Study: Yazd Province). Geography Magazine (Regional Planning), 28(1): 45-58. (In Persian)
28. Mofidi Chelan M., H. Barani, A. Abedi Sarvestani, J. Motamedi & A. Darban Astane, 2018. Developing and validating social sustainability indices in pastoral units (Case study: Sahand summer rangelands). Journal of Rangeland, 11(4): 422-435. (In Persian)
29. Murry, J.W. & J.O. Hammors, 1995. Versatile methodology for conducting qualitative research. The Review of Higher Education, 18(4): 423– 436.
30. Nicholas, L. & B. Thapa., 2010. Visitor perspectives on sustainable tourism development in the Pitons management area World heritage site St. Lucia. Environment Development and Sustainability, 12(5): 839-845.
31. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). 1994. Environmental indicators. Paris: OECD.
32. Rakhshaninasab, H. & A. Zarabi., 2009. Challenges and opportunities for ecotourism development in Iran. Journal of geographical space, 9(28): 41-55. (In Persian)
33. Rezvani, M.R., S.R. Akbarian Ronizi, A. Eftekhari & S.A. Badri, 2012. Explanation on Sustainability Indicators for Assessing the Effects of Tourism Patterns in Rural Areas in Around Metropolises (Case study: Rural Areas in the Around of Tehran Metropolis), Human Geography Research, 81: 69-94. (In Persian)
34. Sanaei A., H. Arzani & A. Tavili, 2014. Ecotourism Potential Assessment of the Middle Taleghan using Geographic Information System. Journal of Rangeland, 8(3): 272-284. (In Persian)
35. Scott, D & C. Lemieux., 2010. Weather and Climate Information for Tourism. Environmental Sciences, 1: 146-183.
36. Sharifiyan Bahraman, A., H. Barani, A. Abedi Sarvestani & A. Haji Mollahoseini, 2018. Analyzing the strengths weaknesses opportunities and threats of rangeland exploitation (case study: Agh ghala rangelands-Gorgan). Journal of Rangeland, 12(1):1-13. (In Persian)
37. Shen, F. & S. Cottrell, 2008. A sustainable tourism framework for monitoring residents' satisfaction with agritourism in Chongdugou Village, China. International Journal of Tourism Policy, 1(4): 368-375.
38. Stasiukynas, A., S., Raslanas & E. Jurgelaityte, 2013. Sustainability Assessment Studies of Recreational Buildings, Procedia Engineering, 57: 929-937.
39. Swarbrooke, J., 1999. Sustainable tourism management. CABI Publishing, 371p.
40. Terzić, A., A. Jovičić & S. Nataša, 2014. Community role in heritage management and sustainable tourism development: Case study of the Danube region in Serbia. Transylvanian Review of Administrative Sciences, 10(Sl): 183–201.
41. The International Ecotourism Society (TIES), 2007. Online accessed June 16, 2007 URL: http://www.ecotourism.org.
42. Wheeller, B., T. Hart & P. Whysall, 1990. Application of the Delphi technique: A reply to Green, Hunter and Moore. Tourism Management, 11(2): 121– 122.
43. World Tourism Organization (WTO), 2004. Indicators of sustainable development for tourism destinations. A guidebook. Madrid: author. Recuperado el, 19.
44. Zandi, A., 2015. Planning and design of sustainable ecotourism. Mahkame publications, 120p. (In Persian).

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-25]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1399.14.1.7.5]